

Любов Шара

**ДО ПИТАННЯ ПРО ПОВСЯКДЕННІ
СПРАВИ ЧЕРНІГІВСЬКОГО МІСЬКОГО
САМОВРЯДУВАННЯ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ
СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(за матеріалами 1916 р.)**

Йдеться про заходи чернігівського міського самоврядування стосовно постачання населенню палива, освітлення, продуктів харчування, надання матеріальної допомоги малозабезпеченим родинам в умовах глибокої економічної кризи, зумовленої Першою світовою війною.

Ключові слова: економічна криза, паливо, продзабезпечення, кредитування, карткова система, матеріальна допомога.

Перша світова війна, у вирі якої опинилися і, втягнуті російським царатом, українські губернії, завдала невиправних демографічних втрат й економічних збитків. «... Імперія, – слушно зауважила В. Качмала, – прирекла себе на матеріально-технічні, політичні, морально-психологічні труднощі, які вже в 1915 р. переросли у глибоку економічну кризу, котру не в змозі був побороти правлячий уряд»¹. Війна порушила усталений, часом надто розмірений на периферії, ритм життя містян, змусила представників місцевого самоврядування внести суттєві корективи у напрями господарювання. «Воєнне лихоліття, – твердить О. Вільшанська, – поставило нові складні проблеми, загострило старі і рельєфно виявило слабкі місця суспільного буття»².

Чернігів, хоча, на щастя, і знаходився далеко від лінії фронту, утім населення сповна відчуло усі прояви загальнодержавного економічного колапсу. Міське громадське управління, що складалося з думи (розпорядчий орган) та управи (виконавчий), очолював Аркадій Верзилов. Під його орудою працювали 60 гласних, міський секретар та троє службовців управи. Деякі аспекти їхньої діяльності науковцями фрагментарно висвітлювалися. На тлі вивчення Лівобережної України у роки Першої світової війни окреслювалися сюжети про господарсько-побутову роботу Чернігівської міської думи³. Але цілісне та об'єктивне бачення її ролі у воєнне лихоліття, уміння вирішувати повсякденні проблеми громади у форс-мажорних обставинах потребує актуалізації у форматі комплексного самостійного дослідження. Мета нашої студії полягає у тому, аби, скориставшись матеріалами діловодної документації міської думи за 1916 р., показати дії самоврядних структур Чернігова стосовно забезпечення населення паливом, освітленням, вирішення проблем продпостачання, надання грошової допомоги малозабезпеченим родинам, доплат до посадових окладів в умовах інфляції.

В означений час для опалення та освітлення приватних помешкань, різноманітних установ, закладів, культових об'єктів слугували дрова та гас. Дровозаготівлю організовували службовці міської управи у лісах Чернігівської губернії, зокрема Руднянській, Пакульській, Козлянській, Борисоглібській та інших дачах, частково закупували дрова в Орловській губернії. Заздалегідь кошторисною комісією управи

© Шара Любов Миколаївна – доцент кафедри історії Центрально-Східної Європи Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

обчислювалася відпускна ціна, вказувався термін подачі фізичними та юридичними особами заяв на придбання дров. Їхня собівартість визначалася з урахуванням витрат на закупівлю, заготівлю, транспортування, організацію продажі. Придбати дрова можна було лише за ордером, виписаним управою, після попередньої оплати у касу громадського управління⁴. Ціна, безумовно, змінювалася з огляду на інфляцію. Так, у січні 1916 р. пуд лісових дров коштував 24 коп.⁵, а у вересні – 32 коп.; за берегові дрова платили по 27 коп. Оскільки у гласних був страх, що дров не вистачить на весь опалювальний сезон, то, порадившись, постановили реалізовувати їх попудно, не більше 2 пудів в одні руки. Натомість виділили додатково по кілька кубів для церков, навчальних закладів, службовцям державних і земських установ⁶.

Для освітлення міста, житлових будинків, громадських приміщень та інших господарсько-побутових потреб представники чернігівського самоврядування замовили 8 вагонів гасу. Наприкінці жовтня, коли прибув лише 1 вагон, мусили запровадити лімітований продаж палива – не більше 5 фунтів кожній родині. Гас розподілили по 78 лавках і 22 установах Чернігова. Щоби попередити спекуляцію, продавці мали право здійснювати оптову купівлю палива тільки за дозволом уповноваженого з продовольчої справи у Чернігівському повіті. Роздрібна реалізація населенню обов'язково фіксувалася письмово, вказувалася дата продажі й об'єм. Ціну на гас, так як і на дрова, доводилося поступово збільшувати, враховуючи наполегливі вимоги комерсантів. Станом на травень 1915 р., пуд гасу коштував 2 руб. 50 коп., фунт – 7 коп.⁷, із липня 1916 р. продавали пуд гасу по 2 руб. 90 коп., фунт – по 8 коп.⁸ 18 жовтня 1916 р., відповідно до урядового розпорядження, запровадили додатковий акциз – по 30 коп. за пуд палива, в результаті чого такса оптового продажу становила 3 руб. 20 коп. замість 2 руб. 90 коп.⁹, у роздріб купували по 9 коп. за фунт¹⁰.

Складнощі отримання гасу частково переорієнтували містян на альтернативний спосіб освітлення помешкань – електроенергією. Зауважимо, що електрифікація Чернігова розпочалася ще 1895 р., проте тоді не всі були фінансово готові запровадити інновацію вдома. Продовжували послуговуватися газовими пристроями. Коли ж відчували проблеми із забезпеченням гасом, то до управи надійшли звернення «багатьох осіб» про підключення до міської електромережі¹¹. Службовці управи апелювали до членів комісії технічних підприємств, які погодились з можливістю збільшити число абонентів електроенергії. На засіданні міської думи очільник комісії Павло Кручек-Голубов указав, що для нарощення потужностей електростанції можна або задіяти резервний паровик, або звузити часові рамки освітлення міських вулиць і магазинів. Найліпшим, на його думку, був би другий варіант, так як використання резервного паровика неминуче призведе до зростання ціни за електроенергію (витрачатиметься більше пального, ніж для дизелів) і поставить під загрозу безперебійну роботу станції¹². Доцільніше освітлювати вулиці Чернігова не з 17 год., а з 18-ї, тоді ж зачиняти й магазин, що тепер працюють до 20 год. «Це, – твердив П. Кручек-Голубов, – не може створити особливих, невідгідних наслідків для торговців і публіки, бо магазини вечорами мають у теперішній час лише випадкових і поодиноких покупців»¹³. За підрахунками комісії, змінивши графік освітлення вулиць і магазинів, зекономили б 25 % електроенергії, необхідної для освітлення приватних будинків. Подальший виступ П. Кручека-Голубова засвідчив, що практика суворої економії змушувала гласних прораховувати на кілька кроків уперед, не забуваючи, водночас, про інтереси пересічних громадян. В усякому разі саме такий меседж пролунав з вуст голови комісії технічних підприємств: «не можна не рахуватися з тим, що від недостачі в освітленні потерпає робітничий люд: шевці, чоботарі та інші. Окрім того, ... для роботи паровика необхідна маса палива – щоденно близько 100 пуд. кам'яного вугілля, – ця кількість прирівнюється 1 куб. саж. дров. Таким чином, на весь час потребується 90 куб. саж. дров, що могли би бути використані на опалення»¹⁴.

Проблеми з паливом для електростанції, дійсно, існували. Службовець управи Іван Дзвонкевич повідомив думцям: «вугілля нам надано лише для освітлення і ми установам дати на опалення не можемо. Зараз нафти у нас вистачить на півтора місяці». «Палива і дров у нас дуже мало, – підтвердив П. Кручек-Голубов»¹⁵.

Гласні, почувши виголошену інформацію, пристали на пропозицію комісії технічних підприємств. Постановили розпочинати освітлення вулиць о 18 год., тоді ж зачиняти магазини, а відчиняти – о 6 год. ранку. Графік затвердили до 1 березня 1917 р.¹⁶ Чітке означення кінцевої дати вказує на щирі віру думців у швидке завершення війни. Підтвердженням того слугує і виступ гласного Миколи Рудіна: «мова йде про якийсь місяць, коли буде тривати такий порядок і нічого страшного у тому... нема. Так як у цей час будуть освітлені будинки і з вікон буде падати світло й на вулиці»¹⁷.

Непростим було і питання забезпечення населення продуктами харчування. Через першочергове задоволення сільськогосподарською продукцією армії, зменшився товарообіг на внутрішньому ринку, виник дисбаланс між попитом і пропозицією. Службовці самоврядування вбачали своєрідне рятувальне коло у встановленні твердих цін на харчі, беручи при цьому до уваги інтереси і продавців, і покупців. Утім, таксування не стало перепоною для запровадження карткової системи на окремі види продукції. Так, улітку 1916 р. виникли серйозні проблеми з придбанням цукру. Власне, вже у червні зрозуміли, що попит на означений товар значно перевищив пропозицію. З одного боку, це традиційно зумовлювалося зростанням сезонної закупівлі, а з іншого – за браком робочих сил різко скоротилося виробництво цукру, наявні запаси виявилися безмежними. Водночас, якщо раніше у населення був вибір між цукром-піском або кусковим, то на час війни рафінад активно споживався армією. Держава намагалася регулювати надходження цукру до губерній. На адресу уповноважених голови Особливої ради для обговорення і об'єднання заходів з продовольчої справи (далі – Особлива рада) надсилали клопотання про потреби тієї чи іншої губернії. Безпосередньо до Чернігівської у серпні 1916 р. направили 73 вагони цукру-піску, з них 5 – для Чернігова та 11 – для Чернігівського повіту. Окрім цього, додатково транспортували 10 вагонів цукру-пудри.

У Чернігові реалізували отриману продукцію через мережу магазинів Товариства споживачів. Проте, забезпечити містян не змогли. Типовими явищами стали черги і сварки покупців, котрі, панічно боячись лишитися без цукру, купували на запас¹⁸. Через деякий час міське самоврядування мусило запровадити обмеження, продаючи в одні руки по 2 фунти, але це не поліпшило ситуації. «Цукор, – читаємо у діловодній документації Чернігівської думи, – через перебільшений попит швидко зникає в місті й дехто говорить, що він вивозиться до Гомеля та в населені пункти повіту»¹⁹. Постійно лунала критика на адресу Товариства споживачів: «Споживачі продають цукор не фунтами, а пудами й зловживають; бідний люд там стоїть цілими днями і не може дочекатися, а якщо дочекається, то його обважують і замість кульків змушують брати цукор у свої шапки – це знущання... Споживачі заробляють чистого на пуді по 60 к., крім мішка. Це здирництво; це не Товариство споживачів, а Товариство злодіїв, вони на вагоні отримують по 800 р.»²⁰. Знаючи про такі настрої громади, представники самоврядування вирішили, що найкращим варіантом може стати карткова система. Міська дума зобов'язала продовольчу комісію обопільно з Товариством споживачів підготувати картки й по них продавали цукор. Невдовзі ті картки виконували подвійну місію – на зворотному боці робили позначки про купівлю населенням гасу (як указувалося вище, з жовтня 1916 р. запровадили ліміт – не більше 5 фунтів на кожну родину). Карткова система, безумовно, не сприймалася як панацея. Більше того, чітко усвідомлювався негативний її вплив на мікроклімат спільноти Чернігова, поширення панічних настроїв. Відтак міська влада спробувала нормалізувати продпостачання за рахунок оптової закупівлі харчів на позичені гроші. Варто пояснити, що уряд, аби полегшити процедуру кредитування, дозволив громадському управлінню міст імперії скористатися підтримкою державного казначейства. Власне, останнє взяло на себе зобов'язання виступити в ролі поручителя перед банком за позичальника. Щоправда, задля того самоврядні інституції мусили виконати певні вимоги. Зокрема, гарантія державного казначейства на кредит уможливлювалася тільки на час війни і якщо місто справді не мало інших джерел продпостачання населення²¹. Клопотання про позику подавалося міською управою на ім'я губернатора, в обов'язковому по-

рядку долучалися довідка про фінансовий стан населеного пункту, річний бюджет, кошторис видатків на реалізацію траншу та інформація про те, з якими фінансовими установами вже велися переговори щодо кредиту²². Протягом двох днів означений пакет документів адресувався членам Губернського по земських і міських правах присутствія, потім з ухвалою останнього надходив у місцеву раду Особливої ради при Міністерстві землеробства. Там питання обговорювалося у присутності управляючих казенною палатою, місцевими установами державного банку і представником державного контролю. Рішення місцевої ради й відповідні матеріали надсилалися в Особливу раду, яка виносила остаточний вердикт. Губернатор зобов'язувався інформувати Міністерство внутрішніх справ про хід справи.

У разі, коли Особлива рада позитивно реагувала на прохання міського самоврядування про кредит, повідомлялися Міністерство фінансів і заявник. Останньому надсилалася вексель з указаною сумою позики, а банк-кредитор отримувал гарантійний лист. Якщо позичальник не повертав кредит у визначений час, то вексель повністю погашався державним казначейством упродовж двох тижнів²³. Векселі видавалися громадському управлінню не більше, ніж на 9 місяців. За користування грошима позикодавця нараховувалися 5 % річних, що сплачувалися кожні півроку. Неоплачений міською думою кредит держава вважала недоїмкою, щомісяця стягувалася пеня по 1 % від суми боргу. Кінцевий термін повернення кредиту – не більше, ніж півроку після завершення війни, тобто, проголошення імператором демобілізації. Особлива рада могла дозволити й відстрочку, але «у випадках, вартих уваги». Отримавши позику і розпочавши закупівлю продуктів харчування, громадське управління зобов'язувалося звітувати кожні три місяці за відповідною формою перед місцевою радою Особливої ради²⁴.

Зауважимо, що гарантією державного казначейства на кредит могло скористатися не лише міське, але й земське самоврядування. Як свідчать архівні матеріали, часом траплялися прецеденти, коли гласні міста і земства клопотали про позику для жителів одного й того ж населеного пункту. «На заготівлю одних і тих же продуктів харчування і фуражу, – читаємо у циркулярі Міністерства внутрішніх справ, – для одного й того ж населення позики часто беруться і містами, і губернським, і повітовим земством, тобто потреби цього населення враховувалися два й, навіть, три рази». Безсумнівно, це зайві видатки для державного казначейства, тому губернаторам й уповноваженим голови Особливої ради наказувалося прискіпливо перевіряти подання про кредити, а використання бюджетних коштів «... у теперішній складний час повинно здійснюватися з особливою бережливістю»²⁵. У принципі, винними у такій ситуації були творці муніципального законодавства. Згідно з чинними юридичними нормами, міста не мали статусу окремої земської одиниці, а отже, земці цілком справедливо брали в розрахунок містян у своїх фінансових запитах до держави.

Чернігівська міська дума вирішила скористатися правом на отримання кредиту, щоправда, спочатку спробували обійтися власними силами. На одному із думських засідань пролунала пропозиція сформувавши стартовий капітал на суму 35 тис. руб., з яких 25 тис. руб. мало асигнувати громадське управління і 10 тис. руб. – Товариство споживачів. На 22. 600 руб. задумали купити безпосередньо у виробників по вагону цукру-рафінаду (7 тис. руб.), цукру-піску (5600 руб.), борошна (3500 руб.), олії (6 тис. руб.) і солі (500 руб.). Подумали також, що місто повинне виділити додатково ще 10-15 тис. руб. на придбання нової партії харчів, аби не спостерігалася браку продовольства,²⁶. Здавалося б, все спланували, але озвучені цифри змусили замислитися. На той момент не впоралися б з такими видатками. Станом на 1 січня 1916 р., зовнішні борги Чернігова сягнули 550963 руб. 80 коп.²⁷ Останню позичку, до речі, мали віддати 2 квітня 1944 р.²⁸ Отож, поміркувавши ще раз, думці схилилися до ідеї взяти кредит під гарантію державного казначейства. За їхніми підрахунками вистачило б 100 тис. руб. на придбання харчів. При цьому були певні, що, купивши продовольство, не лише задовольнять попит населення, але й попередять наживу комерсантів, чиє посередництво так дорого обходилося пересічним покупцям. «Кредитом.., – вважали гласні, – передбачається цілком можливим регулювати ціни

на ті товари, на які завдяки спекуляції тримаються високі ціни»²⁹. Загалом же на 100 тис. руб. позики хотіли придбати 100 вагонів жита (для переробки на борошно) на 12 тис. руб., 5 вагонів ячменю (6500 руб.), 4 вагони цукру-рафінаду (28 тис. руб.), по 3 вагони пшона (9 тис. руб.) і солі (2 тис. руб.), по 2 вагони цукру-піску (11 тис. руб.), олії (12500 руб.), пшеничного борошна (9 тис. руб.), на решту суми – крупи, гас, інші товари першої необхідності³⁰. Першочергово розраховували купити 6 вагонів цукру (піску і рафінаду), по 3 вагони пшона і солі, 2 вагони олії, круп, гасу, загальною сумою 28 тис. руб. Решту продовольства – докуповувати поступово³¹.

Передбачалося, що продути харчування мали реалізовувати населенню через магазини Товариства споживачів. Ціни визначалися б продовольчою комісією міської думи й контролювалися наглядовим комітетом і ревізійною комісією, до складу яких заздалегідь делегували п'ятьох гласних – Сергія Авдеєва, Матвія Архипова, Михайла Бодаєва, Миколу Лапіна та Іларіона Тудоровського³².

Кредитодавцем для чернігівського самоврядування погодився виступити міський громадський банк, що, вочевидь, було вигідним. Адже, надаючи позику, банки могли додатково вимагати ще й певну заставу, окрім гарантії державного казначейства. Натомість Чернігівський громадський банк, заснований з ініціативи і частково на кошти міського самоврядування, задовольнявся лише гарантією казначейства. Отож зібрані та належним чином оформлені документи передали на розгляд Особливої ради. 18 березня 1916 р. на її засіданні ухвалили наступне рішення: 1) надати міській думі Чернігова гарантію державного казначейства на позику... 100 тис. руб. для вирішення продовольчого питання; 2) асигнувати 25 тис. руб. авансу (повертався після отримання кредиту) на купівлю першої партії продовольства; 3) запропонувати громадському управлінню замість цукру-рафінаду купити цукор-пісок «через значний попит на цей товар із боку армії»³³. Постанова набула чинності, однак наявні у нашому розпорядженні нарративні джерела допоки не дозволяють підтвердити факт отримання та використання 100-тисячного кредиту. Достеменно відомо лише про транш 25-тисячного авансу, переданого міським самоврядуванням Товариству споживачів для придбання цукру і пшеничного борошна; реалізовували населенню за цінами, визначеними продовольчою комісією³⁴.

На противагу проблемі з постачанням харчів, були продукти, відсутність яких у період війни виявлялася як ніколи доречною. Йдеться про спиртні напої. Ще на початку війни, 22 серпня 1914 р., набуло юридичної сили Височайше повеління про припинення торгівлі спиртом, вином і горілчаними напоями на теренах імперії до завершення військових дій. Такий крок, переконана О. Вільшанська, значно змінив спосіб життя населення в країні, а разом із тим і суспільну свідомість³⁵. Справді, як свідчать архівні джерела, це позитивно вплинуло на громаду Чернігова. На одному із думських засідань гласні констатували наступне: «існуюча... заборона продажу міцних напоїв найкращим чином сприятливо позначилася на житті міста: хуліганство зникло, злочинність зменшилася, працездатність населення збільшилася»³⁶.

Означеного закону дотримувалися майже два роки, аж допоки 8 березня 1916 р. імператор Микола II не підписав наказ про встановлення єдиних загальних правил про заборону продажу спирту, хлібного вина та горілчаних виробів й дозволив збут легких виноградних вин міцністю не більше 10 градусів. Відтак, з квітня того ж року у Чернігові відновили торгівлю вином. До чого це призвело? Очевидно негативні наслідки не забарилися, бо, на думку гласного Гаврила Івашенка «... як вдень, так вночі неможливо містом пройти...»³⁷. 4 травня 1916 р. на засіданні думи поставили на голосування питання про повну заборону продажу спиртних напоїв. На жаль, підрахунок голосів засвідчив відсутність одностайності: лише десятеро гласних висловилися «проти» торгівлі вином³⁸. Через кілька місяців алкоголізм, напевно, набув ще більшого розмаху, погіршилася криміногенна ситуація. У жовтні на зібранні думців знову актуалізувався запит про припинення продажу вина. Присутні усвідомлювали небезпеку п'янства у воєнний період: «...в умовах низького рівня населення, – був певен думець Степан Зубок, – заборонні заходи необхідні...»³⁹. Однак і того разу все обмежилось лише балаканиною. Для ветування закону про торгівлю

вином укотре не вистачило голосів. Ймовірно, не без власного меркантильного зиску, гласні лобіювали інтереси комерсантів, котрі наживалися на реалізації спиртного. З іншого боку, повне обмеження торгівлі оковитою стало сприятливим ґрунтом для процвітання чорного ринку, зростання випадків отруєння палітурою, денатуратом, спиртовим лаком; антиалкогольна кампанія зумовила альтернативу пияцтву – стрімко зріс відсоток курців тютюну⁴⁰.

Абсолютно прогнозованим наслідком дисбалансу між попитом і пропозицією на продукти харчування, предмети першої необхідності стало знецінення грошей. Їхня кількість, за підрахунками В. Качмалої, зросла у 3,3 раза упродовж 1 липня 1914 р. – 1 січня 1917 р. «Інфляція, – твердить дослідниця, – катастрофічно посилювала бідування та злидні абсолютної більшості населення Лівобережної України...»⁴¹. Підтвердженням того є низка клопотань до Чернігівської міської управи на предмет асигнування одноразової грошової допомоги, збільшення річних виплат і посадових окладів родинам померлих або працюючих службовців, штатних робітників установ міського громадського управління, об'єктів комунального господарства. Потреба у тому була очевидною й беззаперечно визнавалася. «У теперішній час, – значиться в думському протоколі від 6 липня 1916 р., – подорожчання життя продовжує прогресувати майже з кожним днем й існуючі посадові оклади є зовсім недостатніми для задоволення навіть нагальних потреб»⁴².

Заяви на адресу чернігівського самоврядування про фінансову допомогу спочатку розглядалися на засіданнях кошторисної комісії, члени якої, ретельно вивчивши суть справи, ухвалювали попереднє рішення. Потім воно озвучувалося на зібранні думців, обговорювалося й шляхом таємного голосування виносився остаточний вердикт. Якими ж були критерії, що переважували шальки в сторону «за» чи «проти»? Передусім, зверталася увага на матеріальне становище прохача, джерела й обсяги доходів родини, стаж і якість роботи на муніципальних підприємствах чи установах. Керівництво останніх зі свого боку також могло надіслати зустрічне подання на підтримку заявника. Приміром, у грудні 1916 р. вирішувалося питання про збільшення річних виплат удові касира міського громадського банку М. Федосовій. До її заяви додавалося ще й прохання правління банку на підтвердження матеріальних проблем прохачки: «... занадто незабезпечене становище М. П. Федосової та отримувана нею дотепер мізерна допомога, за умови незвичного подорожчання життя, а також заслуги покійного С. Є. Федосова, який виконував протягом 25 років безперервно складну й напружену роботу касира, котрий приніс досить вагому користь банку...»⁴³. Ці аргументи не викликали заперечень ні серед членів кошторисної комісії, ні серед гласних. Предметом дискусії стала лише сума надбавки. Замість 150 руб. М. Федосова воліла отримувати 300 руб., і в цьому її підтримало правління банку. Під час обговорення деякі думці висловилися за збільшення суми до 240-250 руб. на рік, що було би достатнім. Утім, коли почали голосувати, то 22 особи погодилися на виплату 300 руб., восьмеро – «проти». Така щедрість гласних частково пояснюється тим, що кошти асигнувалися не з міського бюджету, а безпосередньо кредитною установою. Банк зобов'язався врахувати їх у кошторисі видатків на 1917 р.⁴⁴

Часом переконливим аргументом для отримання матеріальної допомоги від міського самоврядування ставала й особиста підтримка заявника губернатором. Скажімо, на березневому (1916 р.) засіданні думи обговорювали клопотання вдови колишнього городового Федора Омеляненка. Згідно з правилами про пільги по службі городових, місто не мусило допомагати їхнім родинам фінансово. Між тим, довелося зважити на позицію очільника губернії, прохання поліцеймейстера і виділити одноразово 100 руб., «беручи до уваги старанну службу Омеляненка за умови бездоганної поведінки, а також скрутне майнове становище вдови...»⁴⁵. Складно заперечувати губернаторові, якщо члени управи йому підпорядковувалися, оскільки за чинним законодавством вважалися держслужбовцями, хоча ж посади і були виборними.

Прикметно, що не потребувалися особливі аргументи, коли йшлося про збільшення заробітної плати штатному персоналу міського громадського управління і підпорядкованих йому інституцій. Так, у липні 1916 р. гласні, заслухавши звернення

правління міського банку, яке «через дорожнечу життя на час військових дій... вважає моральним обов'язком клопотати... про підвищення посадових окладів службовцям, обслуговуючому персоналу й охоронцям», збільшили заробіток 25 банківським працівникам⁴⁶. Службовці отримали по 12 руб. щомісячної надбавки, обслуговуючий персонал та охоронці – по 5 руб.; у сумарному вимірі – 1464 руб. Тоді ж Чернігівська дума зробила надбавки до місячної оплати канцеляристам міської управи, ломбарду і сирітського суду по 15 руб. кожному, а сторожам означених установ – по 5 руб.⁴⁷ Буквально через місяць на засіданні думи вербалізувалося питання про поліпшення матеріального становища керівного складу банку. Зокрема, пропонувалися одноразові грошові винагороди директору фінансової установи – 450 руб., двом його «товаришам» (заступникам) – по 330 руб. Себто, з 1 липня 1916 р. мали додатково виділити ще 1110 руб. бюджетних коштів⁴⁸. У процесі обговорення пролунали гнівні виступи проти надбавок, на кшталт «несправедливо збільшувати утримання особам, яким нараховуються чималі оклади..., директор банку заробляє 3000 руб. на рік, та пенсії – 1500 руб., один товариш директора ледь не мільйонер...»⁴⁹. Незважаючи на це, за результатами голосування (14 чол. – «за», 8 – «проти») дума постановила виділити грошову винагороду управляючим фінансової установи в означених вище розмірах⁵⁰.

Гласні Чернігівської думи старалися вдовольнити усі варті уваги клопотання про грошові виплати але, вочевидь, їхня кількість перевищувала ресурси місцевого бюджету. Наприкінці 1916 р. довелося ухвалювати рішення про виділення фінансової допомоги за рахунок доходів майбутнього 1917 р.

Таким чином, в умовах глибокої економічної кризи, спричиненої Першою світовою війною, міське громадське управління Чернігова мусило націлювати свої зусилля та фінансові ресурси першочергово на забезпечення містян паливом, освітленням, продуктами харчування, надавати матеріальну допомогу малозабезпеченим родинам, доплачувати до посадових окладів через зростання інфляції. З огляду на поглиблення загальнодержавного економічного колапсу, вкрай складно було вирішувати господарсько-побутові проблеми. Споживання палива, електроенергії відбувалося лімітовано, запровадили карткову систему на гас і цукор, таксацію на продукти харчування, розробили кошторис на отримання кредиту під гарантію державного казначейства для купівлі продовольства. Гласні сподівалися на завершення війни й будували плани на мирний 1917 р.

1. Качмала В. Наростання загальної кризи на Лівобережній Україні в роки Першої світової війни / В. Качмала // Краєзнавство: науковий журнал. – К., 2011. – № 4. – С. 238.

2. Вільшанська О. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни / О. Вільшанська // Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 56.

3. Вільшанська О. Названа праця / О. Вільшанська // Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 56-69.; Качмала В. Названа праця / В. Качмала // Краєзнавство: науковий журнал. – К., 2011. – № 4. – С. 238-245.; Шевченко В. Проблема біженців на Чернігівщині в роки Першої світової війни / В. Шевченко // Проблеми історичного і географічного краєзнавства Чернігівщини. – Чернігів, 1999. – Вип. 4. – С. 54-57 та інші.

4. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 145, оп. 2, од. зб. 1411, арк. 436 зв.

5. Там само, арк. 24.

6. Там само, арк. 441 зв.

7. Там само, арк. 304 зв.

8. Там само, арк. 305.

9. Там само, арк. 493.

10. Там само, арк. 498.

11. Там само, арк. 500.

12. Там само, арк. 500 зв.

13. Там само, арк. 501.

- 14 . Там само, арк. 502.
- 15 . Там само, арк. 502 зв.
- 16 . Там само, арк. 503.
- 17 . Там само, арк. 502.
- 18 . Там само, арк. 249.
- 19 . Там само, арк. 249 зв.
- 20 . Там само, арк. 250.
- 21 . Там само, од. зб. 1427, арк. 104.
- 22 . Там само, арк. 104 зв.
- 23 . Там само, арк. 105.
- 24 . Там само, арк. 106, 106 зв.
- 25 . Там само, арк. 34 зв.
- 26 . Там само, од. зб. 1411, арк. 5.
- 27 . Там само, од. зб. 1439, арк. 11.
- 28 . Там само, арк. 10.
- 29 . Там само, арк. 9 зв.
- 30 . Там само, арк. 9.
- 31 . Там само, арк. 1 зв.
- 32 . Там само, од. зб. 1411, арк. 10 зв.
- 33 . Там само, од. зб. 1439, арк. 14.
- 34 . Там само, од. зб. 1411, арк. 167.
- 35 . Вільшанська О. Названа праця. – С. 60.
- 36 . ДАЧО, ф. 145, оп. 2, од. зб. 1411, арк. 409 зв.
- 37 . Там само, арк. 179.
- 38 . Там само, арк. 410.
- 39 . Там само, од. зб. 1428, арк. 71.
- 40 . Вільшанська О. Названа праця. – С. 62.
- 41 . Качмала В. Названа праця. – С. 240.
- 42 . ДАЧО, ф. 145, оп. 2, од. зб. 1411, арк. 300 зв.
- 43 . Там само, арк. 385 зв.
- 44 . Там само, арк. 386.
- 45 . Там само, арк. 158 зв.
- 46 . Там само, арк. 300 зв.
- 47 . Там само, арк. 301, 301 зв.
- 48 . Там само, арк. 419.
- 49 . Там само, арк. 419 зв.
- 50 . Там само, арк. 421 зв.

К вопросу о повседневных делах черниговского городского самоуправления во время Первой мировой войны (на материалах 1916 г.)

Рассказывается о мероприятиях черниговского городского самоуправления относительно поставки населению топлива, освещения, продуктов питания, выделение материальной помощи малообеспеченным семьям в условиях глубокого экономического кризиса, вызванного Первой мировой войной.

Ключевые слова: экономический кризис, топливо, продобеспечение, кредитирование, карточная система, материальная помощь.

To the question of the Chernihiv city self-government's daily routines during World War I (on materials of 1916)

In the article the Chernihiv city self-government's measures in providing fuel, lighting and food to the people, giving the pecuniary aid to needy families in conditions of the deep economic crisis which is caused by World War I are explained.

Key words: economic crisis, fuel, providing products, crediting, rationing system, pecuniary aid.